

Kernos

Revue internationale et pluridisciplinaire de religion
grecque antique

1 | 1988
Varia

Ο ἀφηρωισμός τοῦ Περεγρίνου Πρωτέως

Minos Kokolakis

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/kernos/79>

DOI : 10.4000/kernos.79

ISSN : 2034-7871

Éditeur

Centre international d'étude de la religion grecque antique

Édition imprimée

Date de publication : 1 janvier 1988

ISSN : 0776-3824

Référence électronique

Minos Kokolakis, « Ο ἀφηρωισμός τοῦ Περεγρίνου Πρωτέως », *Kernos* [En ligne], 1 | 1988, mis en ligne le 31 janvier 2011, consulté le 21 mai 2022. URL : <http://journals.openedition.org/kernos/79> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/kernos.79>

Kernos

Ο ΑΦΗΡΩΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΕΓΡΙΝΟΥ-ΠΡΩΤΕΩΣ

Κατά τήν ὀλυμπιάδα τοῦ 161 μ.Χ. ὁ κυνικός Περεγρῖνος-Πρωτεὺς γνωστοποιεῖ τήν πρόθεσή του ν' αὐτοπυρποληθῆ στήν ἐπόμενη πανήγυρη (τοῦ 165 μ.Χ.). Πράγματι ἐκπληρώνει τήν ἐπαγγελία του μετά μία τετραετία ὅταν πλῆθος ὁπαδῶν καὶ ἄλλων πανηγυριστῶν, πού ξεκίνησαν ἀπό τήν Ὀλυμπία, παρακολούθησαν σέ τοπίο τῆς "Αρπινας τό νυχτερινό θέαμα τῆς ἀπανθρακώσεως τοῦ φιλοσόφου.

Ποιά κίνητρα τόν ὃθησαν στήν ἀλλόκοτη καὶ γιά τόν ἔλληνορωμαϊκό κόσμο ἀσυνήθιστη πράξη του; Τήν ἔξήγηση θ' ἀναζητήσουμε: α) στήν ἐκδοχή, πού ὑποστηρίζει ὁ Λουκιανός, εἰδικώτερα στό λίβελλό του *Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς*, β) στήν ἀρεταλογία, πού ἀφιερώνει προκαταβολικά στόν ἀρχηγό του μιλώντας σέ γυμνάσιο τῆς Ἡλιδας ὁ ἔνθερμος μαθητής του Θεαγένης, γ) στήν καταξίωση τῆς ὥλης σταδιοδρομίας του, πού ἐπιχειρεῖ ὁ μελλοθάνατος μιλώντας ἀπό τίς βαθμίδες τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς "Ἀλτεως —μέ βάση βέβαια τίς ἐλάχιστες φράσεις πού κατέγραψε ὁ Λουκιανός— καὶ τέλος δ) σέ διάφορα συμπληρωματικά στοιχεῖα σχετιζόμενα μέ τήν πολιτεία του καὶ τίς πιθανές ἐπιρροές ἀπό τό πνευματικό περιβάλλον τῆς ἐποχῆς του.

I

Στό διάλογο *Δραπέται* —ὅπου εἰσάγεται ἀπό τόν Λουκιανό σάν πρόσφατο¹ τό ἐπεισόδιο τοῦ Περεγρίνου— ὁ Ζεύς ὑπεκφεύγει τήν ἀπορία τοῦ Ἀπόλλωνα γιά τά αἴτια τῆς αὐτοκτονίας τοῦ φιλοσό-

¹ Ἡ συγγραφή τοῦ ἔργου χρονολογεῖται σήμερα στήν καμπή τοῦ 165 πρός τό 166 μ.Χ. (βλ. J. SCHWARTZ, *Biographie de Lucien de Samosate*, Bruxelles, 1963, σ. 80, πρβ. R. HELM, λ. *Lukianos*, *RE*, 13 (1927), σ. 1741: «ist offenbar unmittelbar danach (τ.ξ. nach der Selbst-Verbrennung) geschrieben»).

‘Ծ թօրիկօ քիւնտիզ ուզ է սէ լիէպօն որպաշչեավ կու ուզ ուզուու-
յիւու.

„Autotolnán ötödötözőkön több előfoglalásra van lehetőségek, de a legtöbbet a környező településekön végzik a turisták.“

Τα πρόσωπα της ομάδας μετατρέπονται σε επιφυλακή για την απόβαση της ομάδας στην πόλη. Οι φίλοι της ομάδας παρατηρούν την πόλη από μέσα σε ένα καταφύγιο στην περιοχή.

κατηγορίας ή αποφύγει την παρατολόγια.² Η μονοχρωματική στρατηγική που προτίθεται να αποφύγει απορροφάσια τα κύρια τρόφιμα του γηγενούς τοποθετούνται να επιβαρύνουν την παραγωγή της καρνιολικής κουζίνας.

νίας τοῦ Πρωτέως στηλιτεύεται τώρα ἡ ἀμετρη φιλοδοξία του, ἡ ὁποία μάλιστα προσωποποιεῖται ως Ἐρινὺς καὶ Ποινὴ (§ 30 καὶ 34): ἄπαντα γὰρ δόξης ἔνεκα γενόμενος καὶ μυρίας τροπὰς τραπόμενος τὰ τελευταῖα ταῦτα καὶ πῦρ ἐγένετο³. Ἡ ματαιοδοξία ἔξωθησε στό τέλος τὸν δυσέρωτα τῆς δόξης ἀνθρωπὸν ὑπὲρ ἄπαντας (§ 34), τὸν γέροντα δοξαρίου καταπτύστον ἔνεκα μονονουχὶ κυβιστῶντα ἐν τῷ μέσῳ (§ 8) νά γίνει παρανάλωμα τοῦ πυρός γιά νά ἐκπλήξει τό κοινό καὶ ν' ἀνακτήσει τὸν χαμένο θαυμασμό του (§ 20) — ὅπως ἔκανε παλαιότερα ὁ Ἡρόστρατος μέ τὸν ἐμπρησμό τοῦ Ἀρτεμισίου, ως μόνο γιά τήν ύστεροφημία του.

Δοξομανία⁴ τοῦ Πρωτέως ἀνιχνεύεται ἀπό τὸν Λουκιανό σέ κάθε φάση τῆς σταδιοδρομίας τοῦ κυνικοῦ. Ὡς πρός τήν τελευταῖα του ἐπινόηση — «μόνο λείπει νά ψηθῇ πάνω στή σκηνή» (§ 21: μόνον οὐκ ἐπὶ σκηνῆς ὀπτήσει ἔαυτὸν), δπως σαρκάζει ὁ ἀνώνυμος ἀντιρρησίας, πού —φυσικά— ἐνσαρκώνει τὸν συγγραφέα κι ἔξομοιώνει τίς ἔννοιες τοῦ θεάτρου καὶ τῆς ἐπιδεικτικότητας.

Ἡ ἀδυσώπητη —καί καθυστερημένη— ἐτυμηγορία τοῦ Λουκιανοῦ ἐμπνέει ἔξ ἀρχῆς τή δυσπιστία μέ τή δογματική μονομέρεια καὶ τίς ἀντιφάσεις της: ὁ κυνικός ἐπικρίνεται ως ἐρασιθάνατος⁵, πού δραπετεύει ἀπό τή ζωή, ως μή ὕφειλε, πού σκάβει τό λάκκο τῆς πυρᾶς (§ 21), πού διαλαλεῖ στήν ὀλυμπιακή ὁμήγυρη τό ἐπικείμενο τέλος του καὶ διαβιβάζει παραινέσεις πρός τίς ἐλληνικές πόλεις σάν ἀπό τὸν τάφο του (§ 41), ταυτόχρονα ὅμως διασύρεται ως ψευδολόγος καὶ ὑποκριτής, πού, στήν πραγματικότητα, ὥχρια καὶ τρέμει στήν ἴδεα τοῦ θανάτου (§ 33, 43, 44). Κατ' ἀντίφαση πάλι πρός τὸν ἔπαινο τῶν Βραχμάνων ἀπό τή Φιλοσοφία (*Δραπ.*, 4) ἡ καρτερία τους πάνω στήν πυρά ὑποβιβάζεται τώρα καὶ αὐτή σέ μωρία καὶ κενοδοξία (*Περεγρ.*, 25: ὥσπερ οὐκ ἐνὸν εἶναι τίνας

³ *Περεγρ.*, 1· πρβ. 42: ἐπὶ δόξῃ δὲ καὶ τῷ παρὰ τῶν πολλῶν ἐπαίνῳ ἄπαντα εἰπόντος ἀεὶ καὶ πράξαντος.

⁴ Πρβ. ἐπίσης *Περεγρ.*, 2, 4, 12, 14, 18, 20, 25, 27, 34, 38, 44. Παρόλο πού ὁ SCHWARTZ (*Lucien de Samosate, Philopseudès et De morte Peregrini*, Paris, 1951, σ. 85, ἀναγνωρίζει τή φιλοδοξία ως «la grande explication donnée, dans tout l' opuscule» γιά τὸν ἀντοπροσώπετο θάνατο τοῦ Περεγρίνου, ἐντούτοις προσθέτει «mais non la seule». Ἀλλ' ὁ Λουκιανός δέν ἀναφέρει ὅλη αἰτία.

⁵ *Περεγρ.*, 21: ἔχρην δέ, οἷμαι, μάλιστα μὲν περιμένειν τὸν θάνατον καὶ μὴ δραπετεύειν ἐκ τοῦ βίου. Κατά τὸν στωικίζοντα Κλεομένη τοῦ Πλουτάρχου (*Κλεομ.*, 52 [31]) πρέπει τὸν αὐθαίρετον θάνατον οὐ φυγῆν εἶναι πράξεων ὅλλα πρᾶξιν.

καὶ ἐν Ἰνδοῖς μωρούς καὶ κενοδόξους ἀνθρώπους).

‘Ως ἔνα βαθμό θά ἐνίσχυε τήν ἐκδοχή τοῦ Λουκιανοῦ γιά τά αἴτια τῆς αὐτοχειρίας τοῦ Πρωτέως ἡ ἀπάντηση τοῦ ἄρρωστου κυνικοῦ πρός τόν γιατρό Ἀλέξανδρο, πού προσπάθησε νά τόν ἀποτρέψει ἀπό τή μελετώμενη καύση του, ἐφόσον ἡ ἀσθένεια καί τά γερατειά θά ἔφερναν αὐτομάτως τό τέλος του (*Περεγρ.*, 44): ἀλλ’ οὐχ ὅμοίως ἐνδοξός ὁ τρόπος γένοιτ’ ἀν πᾶσι κοινὸς ὁν. ‘Ωστόσο δέν εἴμαστε βέβαιοι γιά τήν ιστορικότητα τοῦ ἐπεισοδίου οὔτε γιά τήν ἀξιοπιστία τῆς στιχομυθίας.

II

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τή μομφή τῆς ματαιοδοξίας ἐπέρριπταν στόν κυνικό καί ἄλλοι ἀμφισβητίες (*Περεγρ.*, 4-5). Τήν κατηγορία βέβαια διαψεύδει ὁ Θεαγένης ὑπενθυμίζοντας στό ἀκροατήριο τῆς Ἡλιδας τήν κάθειρξη τοῦ φιλοσόφου στή Συρία, τή δωρεά τῆς περιουσίας του στή γενέτειρα καί τήν ἔξορία του ἀπό τή Ρώμη. ‘Αναφερόμενος στήν ὕστατη ἀπόφαση διὰ πυρὸς ἔξαγειν τοῦ βίου ἔαυτὸν ὁ «δευτεραγωνιστής» τῆς «τραγῳδίας» τοῦ Πρωτέως παραπέμπει στά μυθικά παραδείγματα τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Ἀσκληπιοῦ καί τοῦ Διονύσου ἀλλά καί τοῦ ἀπανθρακωθέντος στόν κρατῆρα Ἐμπεδοκλέους. Τονίζοντας στή συνέχεια τήν ἀνωτερότητα τοῦ Πρωτέως σέ σύγκριση μέ τούς Ἀντισθένη, Διογένη καί τόν ἴδιο τόν Σωκράτη φτάνει στήν κορωνίδα τοῦ ἐγκωμίου του θρηνολογώντας διότι ἀπό τά δύο καλλιτεχνήματα, πού ἀντίκρυσαν οἱ ἀνθρωποι —τό ἔργο τοῦ Φειδία στήν Ὁλυμπία καί τόν Πρωτέα— «τό ἀριστούργημα τῆς φύσεως», ὁ δάσκαλός του, νῦν ἔξ ἀνθρώπων εἰς θεοὺς... οἰχήσεται ὁχούμενον (= τό ἄγαλμα) ἐπί τοῦ πυρὸς ὁρφανούς ήμᾶς καταλιπόν (*Περεγρ.*, 6).

‘Ο Θεαγένης λοιπόν προεξοφλεῖ —ἢ τουλάχιστον διαφημίζει— τήν προσεχῆ ἀποθέωση τοῦ Πρωτέως ώς ἐπακολούθημα τῆς καύσεως, καθώς οἱ φλόγες θά ἀνυψώσουν τόν καέντα ώς τό χῶρο τῶν θεῶν. Κατά τόν R. Pack⁶ ἡ φράση ὁχούμενον ἐπί τοῦ πυρὸς

⁶ R. PACK, *The Volatilization of Peregrinus Proteus*, *AJPh*, 67 (1946), σ. 338-9. Τήν ἀποψη τοῦ PACK ἀποδέχεται καί ὁ C. M. EDSMAN, *Ignis Divinus*, Lund 1949, σ. 218.

ίσως διπηχεῖ τή θεωρία τῶν νεοπλατωνικῶν περὶ ὄχήματος, πού σάν «περίβλημα» προστατεύει τήν ψυχή τοῦ ἐμπρησθέντος. Εἶναι δμως ἀμφισβητήσιμο κατά πόσον ὁ Θεαγένης καί ὁ κύκλος του ἐκφράζονται μέ δρους τῆς νεοπλατωνικῆς δαιμονολογίας. Ὁ συνδυασμός οἰχήσεται-ὄχούμενον ἐνδεχομένως εἶναι ἀπλῆ παρήχηση⁷ στό ὑφος τῆς κυνικῆς ρητορείας. Ἐνδιαφέρουσα πάντως φαίνεται ἡ μαρτυρία τοῦ Λουκιανοῦ (*Περεγρ.*, 30), δτι τό περιβάλλον τοῦ Πρωτέως ὀνόμαζαν τήν καύση «ἔξαερωση»⁸. Ἐαντὸν ἔξαεροῦν θά σήμαινε λοιπόν ἀπελευθέρωση τῆς ψυχῆς καί ἀφομοίωση μέ τόν οὐράνιο αἰθέρα. Στόν ဉστατο λόγο του ὁ Περεγρίνος αἰτιολογεῖ τό διάβημά του ὡς ἐπισφράγιση τῆς «ἡράκλειας» ζωῆς του (*Περεγρ.*, 33): *χρῆναι γὰρ τὸν Ἡρακλείως βεβιωκότα Ἡρακλείως ἀποθανεῖν καὶ ἀναμιχθῆναι τῷ αἰθέρι.* Ἡ ἀποτέφρωση τοῦ σώματος ἐπενεργεῖ ὅπως ἀκριβῶς πολλοί ἀντιλαμβάνονται τήν ἀποθέωση τοῦ Ἡρακλέους (Λουκ., *Ἐρμοτ.*, 7): *ώσπερ φασὶ τὸν Ἡρακλέα ἐν τῇ Οἴτῃ κατακαυθέντα θεὸν γενέσθαι* καὶ *γὰρ ἐκεῖνος ἀποβαλὼν ὀπόσον ἀνθρώπειον εἶχε παρὰ τῆς μητρὸς καὶ καθαρὸν τε καὶ ἀκήρατον φέρων τὸ θεῖον ἀνέπτατο ἐς τοὺς θεοὺς διευκρινηθὲν ὑπὸ τοῦ πυρός.*

Ἐξ ἄλλου χωρίς ἐνδοιασμό οίασδήποτε ἀντιφάσεως πρός τήν ἔννοια τῆς ἔξαερώσεως ὁ ἀπαθανατισμός τοῦ Περεγρίνου εἰκονίζεται ὡς συνάντηση μέ τόν Ἡρακλέα (*Περεγρ.*, 24): *οὐχ ἔπεται τῷ διδασκάλῳ καὶ συνοδεύει παρὰ τὸν Ἡρακλέα, ὡς φησιν⁹ ἀπίόντι.* Ἐπίσης ὁ «σιβυλλικός» χρησμός, πού ἐπικαλεῖται ὁ Θεαγένης γιά τόν ἥρωά του, θεσμοθετεῖ πανανθρώπινες τιμές γιά τόν νυκτιπόλον ἥρωα μέγιστον σύνθρονον *Ἡφαίστῳ καὶ Ἡρακλῆι ἄνακτι.*

III

Στό διάστημα πού μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στίς δύο ὀλυμπιάδες (τοῦ 161 καί τοῦ 165 μ.Χ.) ὁ κυνικός καί ἡ ἀκολουθία του προβαίνουν σέ ἐνέργειες, πού ὀπωσδήποτε διεγείρουν τό ἐνδιαφέρον τοῦ εύ-

⁷ «Cliquetis» (SCHWARTZ, *Lucien de Samosate...*, (σημ. 4), σ. 90).

⁸ ἔνθα ἔαντονς ἔξαερώσουσιν τοῦτο γὰρ τήν καῦσιν καλοῦσιν.

⁹ Τό ὑποκείμενο τοῦ ρήματος διφορεῖται: εἴτε είναι ὁ Θεαγένης (A. M. HARMON, *Lucian*, 1936, LCL, σ. 29) ἢ ὁ Πρωτεύς (SCHWARTZ, ὅ.π. (σημ. 4), σ. 103· K. MRAS, *Die Hauptwerke des Lukian*, Gernsbach, 1954, σ. 489).

ρύτερου κοινοῦ γιά τή μελετώμενη καύση του: δό ίδιος ἡ «οἱ κατάρατοι μαθηταὶ του»¹⁰ (§ 28) φροντίζουν γιά τή γνωστοποίηση «χρησμῶν» πού προφητεύουν τόν ἀπαθανατισμό του.

Στήν Ἀθήνα, ὅπου εἶναι σχεδόν μόνιμα ἐγκατεστημένος ἀπό τότε πού ἀπελάθηκε ἀπό τή Ρώμη (περ. 152 μ.Χ.)¹¹, ἀσκεῖ διδακτικό ἔργο πραγματευόμενος θέματα ἥθικοῦ προβληματισμοῦ, ὅπως συνάγεται ἀπό τίς σημειώσεις τοῦ μαθητῆ του Aulus Gellius¹² καὶ ἀπό τό σύντομο ἀπόσπασμα πού παρεμβάλλει ὁ Τατιανός στό ἀπολογητικό του σύγγραμμα *Πρὸς τοὺς Ἕλληνας* (§ 25). Ἡ ὀλική ἀπώλεια κειμένων τοῦ Πρωτέως ἀποθαρρύνει ὅποιαδήποτε εἰκοτολογία σχετική μέ ἀνάμειξη προσωπικῶν βιωμάτων καὶ σχεδίων τοῦ κυνικοῦ στήν ὅλη τῶν μαθημάτων του. Μαθαίνουμε πάντας ἀπό τόν Λουκιανό¹³ ὅτι συντάσσει καὶ διαβιβάζει ἐπιστολές πάσαις σχεδὸν ταῖς ἐνδόξοις πόλεσιν μέ περιεχόμενο διαθήκας τινὰς καὶ παραινέσεις καὶ νόμους. Οἱ πρέσβεις, πού ἐπιλέγονται ἀπό τόν στενό του κύκλο γιά τήν ἐπίδοση τῶν κειμένων, χαρακτηρίζονται ὡς *νεκράγγελοι* καὶ *νερτεροδρόμοι*. Οἱ τίτλοι αὐτοί ἀποδεικνύουν αὐτοπεποίθηση τοῦ Πρωτέως στή χαρισματική του ἀρμοδιότητα νά ὀρθοτομεῖ κανόνες ἥθικῆς καὶ πολιτειακῆς ἀγωγῆς ἀκόμα καὶ μετά θάνατον. Γιά τήν ἐκ τῶν προτέρων κατοχύρωση τῆς αὐθεντίας του —καὶ σέ προφανῆ ἀπόκλιση ἀπό τήν ἀποστροφή τοῦ παραδοσιακοῦ Κυνισμοῦ πρός τούς ὄνειροκρίτες, τούς μάντεις καὶ τά μυστήρια¹⁴— «πλάττει μύθους καὶ μνημονεύει παλαιούς χρησμούς», πού προλέγουν τή μετάστασή του σέ *δαιμονα νυκτοφύλακα* καὶ «δέν·τό κρύβει πώς ἥδη ποθεῖ βωμούς καὶ χρυσούς ἀνδριάντες» (*Περεγρ.*, 27). Εἶναι φανερό πώς ὁ Λουκιανός ἐμφανίζει ὡς δική του εἰκασία γιά τό μέλλον τετελεσμένα γεγονότα (*vaticinium post eventum*)¹⁵, τ.ἔ. καθιέρωση λατρείας καὶ ἀνέγερση ἀγαλμάτων τοῦ Πρωτέως.

Κατά τήν ἐναρκτήρια ἡμέρα τῆς ὀλυμπιάδας τοῦ 165 μ.Χ. μετά

¹⁰ Πρβ. S. DILL, *Roman Society from Nero to Marcus Aurelius*, London, 1905, σ. 354 («some rare lettered Cynic brother set afloat a Sibylline verse, such as abounded in those days»).

¹¹ Πρβ. G. BAGNANI, *Peregrinus Proteus and the Christians*, *Historia*, 4 (1955), σ. 112.

¹² *Noct. Attic.*, 12, 11, πρβ. 8, 3.

¹³ *Περεγρ.*, 41.

¹⁴ Πρβ. *Διογ. Λαέρτ.*, 6, 24 καὶ 39· *Λουκ.*, *Δημῶναξ*, 11 καὶ 37.

¹⁵ H. M. HORNSBY, *The Cynicism of Peregrinus Proteus*, *Hermathena*, 48 (1933), σ. 65.

τόν ἀγῶνα τῶν κηρύκων ὁ Περεγρῖνος μυρίῳ τῷ πλήθει παραπεμπόμενος —ὅπως παραδέχεται ὁ Λουκιανός— καταφθάνει στόν κατάμεστο χῶρο τοῦ διπισθοδόμου τοῦ ναοῦ τοῦ Διός —τό γνώριμο βῆμα τῶν ἀγορητῶν— γιά ν' ἀπευθύνει τὸν ἐπιτάφιον αὐτοῦ πρὸ τῆς τελευτῆς, ὅπως σχολιάζει σαρκαστικά ὁ σατιρικός (*Περεγρ.*, 32).

Ἄπο τή μακροσκελή ὄμιλίᾳ, πού ἔξιστοροῦσε τίς δοκιμασίες πού ὑπέστη ὁ κυνικός φιλοσοφίας ἔνεκα, ὁ Λουκιανός ἀποσπᾷ ἐλάχιστες φράσεις προφασιζόμενος πώς ἀποχώρησε ἀπό φόβο μήπως συντριβῇ ἐν τοσαύτῃ τύρβῃ. Ὁπωσδήποτε, ἀκουσε τόν διμιλητή νά λέει πώς «ἐπιθυμεῖ νά βάλει χρυσή σφραγίδα στό χρυσό του βίο»¹⁶, νά πεθάνει μέ τόν τρόπο τοῦ Ἡρακλέους καί ταυτόχρονα νά ὠφελήσει τούς ἀνθρώπους δείξας αὐτοῖς ὃν χρὴ τρόπον θανάτου καταφρονεῖν. Ἐτσι ὅλοι πρέπει νά γίνουν «Φιλοκτῆτες του». Ὡς τήν πραγματοποίηση τῆς μακάβριας τελετῆς μεσολάβησαν λίγες μέρες. Τή συνεχῆ ἀναβολή ἐπεδίωκε —δῆθεν— ὁ μελλοθάνατος γιά ν' ἀποφύγει τή δοκιμασία (§ 35) ὥσπου ἔληξε νή ἐօρτη. Τό πιθανότερο εἶναι ὅτι ὁ Περεγρῖνος καθόρισε τή νύχτα τῆς προτελευταίας μέρας τοῦ ἐօρταστικοῦ πενθημέρου, ὅταν πιά εἶχε δλοκληρωθῇ τό κυρίως ἀγωνιστικό πρόγραμμα καί πολλοί πανηγυριῶτες ἀναζητοῦσαν μέσο μεταφορᾶς γιά τήν ἐπάνοδο στόν τόπο τους.

Κοντά στήν "Αρπινα (περίπου τέσσερα χιλιόμετρα ἀνατολικά τῆς Ἀλτεως) ἔχει ἀνοιχθῆ ὅρυγμα σέ βάθος 1,50 μ., ὅπου στοίβαξαν φρύγανα καί δαδιά. Ὁ κόσμος ἀποδίδει¹⁷ τήν ἐκσκαφή τοῦ «βόθρου» καί τή συλλογή τῶν ξύλων στόν ἴδιο τόν μελλοθάνατο.

Περαισμένα μεσάνυχτα, τή στιγμή πού ἀνέτελλε νή σελήνη, ἐμφανίζεται ὁ Πρωτεύς κρατώντας ἀναμμένη λαμπάδα, περιστοιχισμένος ἀπό τόν Πατρέα Θεαγένη, πού ἐπίσης δαδοφορεῖ, καί ἄλλους ἐπιτελεῖς τοῦ Κυνισμοῦ. Ἀποθέτει τά καθιερωμένα σύμβολα τοῦ πλανοδίου φιλοσόφου —τό τριβώνιο, τήν πήρα καί τή βακτηρία— καί μένοντας μόνο μέ τόν ρυπαρό χιτῶνα του σκορπίζει λιβάνι πάνω στό σωρό τῶν ξύλων, πού ἔχει ἀναφτῆ στό μεταξύ. "Υστερα, στρέφοντας πρός τή μεσημβρία καί δεόμενος γιά τήν εύ-

¹⁶ Ἡ ἐπική φράση Δ11 προσαρμόζεται στίς ἀνάγκες τῆς κυνικῆς ἡθικολογίας.

¹⁷ *Περεγρ.*, 20: καὶ νῦν αὐτὰ ταῦτα θαυματοποιεῖ, ὡς φασι, βόθρον ὀρύττων καὶ ξύλα συγκομίζων καὶ δεινήν τινα τήν καρτερίαν ὑπισχνούμενος.

μένεια «δαιμόνων μητρώων καί πατρώων», ρίχνεται πάνω στή φωτιά, πού τόν τυλίγει μονομιᾶς (§ 36: οὐ μὴν ἔωρατό γε, ἀλλὰ περιεσχέθη ὑπὸ τῆς φλογὸς πολλῆς ἡρμένης).

IV

‘Η διττή αἰτιολογία του περί ἐπιδείξεως καρτερίας καί φιλανθρωπίας ἀπηχεῖ, ὡς ἔνα βαθμό, τή δεοντολογία τοῦ παραδοσιακοῦ Κυνισμοῦ, ὃ ἴδρυτής τοῦ ὁποίου Ἀντισθένης καθιέρωσε τόν Ἡρακλέα ὡς ἐνσάρκωση τῶν ἀρετῶν αὐτῶν¹⁸. Ἡδη τόν 4ο αἰ. π.Χ. ὁ φερόμενος ὡς μαθητής του Διογένης ὁ Σινωπεύς ἐπαίρεται πώς βιοτεύει σύμφωνα μέ τόν τρόπο τοῦ Ἡρακλέους¹⁹. Πιό ἔξιδανικευμένος ὃ Ἡρακλῆς τοῦ Δίωνος Χρυσοστόμου²⁰ προβάλλεται στά ὅμματα τοῦ Τραϊανοῦ ὡς σωτήρας τῆς οἰκουμένης — ὅχι ὅμως ἀπό τούς κάπρους καί τούς λέοντες ἀλλά ἀπό «ἀνημέρους καί πονηρούς ἀνθρώπους καί τυράννους ἀλαζόνες». Σύγχρονη μέ τόν Πρωτέα ἡ πρωτόγονη μορφή τοῦ Σωστράτου, ὃν Ἡρακλέα οἱ Ἑλληνες ἐκάλουν καὶ φόντο εἶναι²¹, ἐμπνέει τήν ύπόνοια στούς δεισιδαίμονες ὅτι μέ τό γιγάντιο σῶμα του, τήν ύπερφυσική του ρώμη, τήν ύπαιθρια δίαιτα καί τήν εὐποιία του στήν ἐξόντωση τῶν κακοποιῶν, τή διάνοιξη ὁδῶν καί τή γεφυροποιία²², μετενσαρκώνει τόν μυθικό γόνο τοῦ Διός καί τῆς Ἄλκμήνης.

Ἐχει ἐπανειλημμένως τονισθῇ²³ πώς ἡ ἀπόφαση τοῦ Πρωτέως ἐξάγειν ἑαυτὸν τοῦ βίου δέν ἀντιβαίνει στή στωικο-κυνική παρά-

¹⁸ Διογ. Λαέρτ., 6, 1, 2: ὅτι ὁ πόνος ἀγαθὸν συνέστησε διὰ τοῦ μεγάλου Ἡρακλέους καὶ Κύρου. Τρία ἔργα τοῦ Ἀντισθένους ἔχουν θέμα τόν Ἡρακλέα (Διογ. Λαέρτ., 6, 16 καὶ 18).

¹⁹ Διογ. Λαέρτ., 6, 2, 71: τὸν ἀυτὸν χαρακτῆρα τοῦ βίου λέγων διεξάγειν, ὅνπερ καὶ Ἡρακλῆς, μηδὲν ἐλευθερίας προκρίνων.

²⁰ Περὶ βασιλείας, I, 84.

²¹ Λουκ., Δημων., 1. Ἀλλοῦ ὅμως ὁ Λουκιανός —πού δέν ἀπαξίωσε ν' ἀφιερώσει μονογραφία στόν Σώστρατο— τόν ἐκφαυλίζει ὡς ληστή (Νεκρ. Διάλ., 30) καί «ἐπὶ κακίᾳ διαβόητον» (Ἄλεξανδρ., 4).

²² Στόν Φιλόστρατο (Βίοι σοφ., 2, 47 [552-4]) ἀποκορυφώνεται ἡ μυθοπλαστία γιά τόν Σώστρατο (= Ἡρακλέα = Ἀγαθίωνα): πρβ. J. BOMPAIRE, *Lucien écrivain*, Paris 1958, σ. 109 καὶ 340 σημ. 2.

²³ Πρβ. K. v. FRITZ, λ. *Peregrinus (Proteus)*, RE, 19.1, σ. 661.

δοση,²⁴ ή όποια δχι μόνο νομιμοποιεῖ τήν αὐτοχειρία ώς ἀπαλλαγή ἀπό τά ἐπίγεια δεινά καὶ ώς λιμάνι σωτηρίας ἀλλά καὶ προβάλλει ἐκπροσώπους της (ὅπως λ.χ. τούς Διογένη τόν Σινωπέα, Μητροκλέα, Δημώνακτα κ.ἄ), πού τερμάτισαν ἔκουσίως τή ζωή τους, μόλις ἔνιωσαν ὅτι εἶναι ἀνήμποροι νά ύπηρετήσουν τίς ἀρχές τοῦ Κυνισμοῦ.

Ἐν τούτοις, οἱ διεκδικήσεις τοῦ Πρωτέως γι' ἀθανασία καὶ μεταθανάτια λατρεία καθώς καὶ ἡ ἐπιλογή τῆς πυρᾶς ώς ἐντυπωσιακοῦ τρόπου ἀποβιώσεως τόν διαφοροποιοῦ ἀπό τούς ἄλλους ὀπαδούς τῆς φιλοσοφικῆς αἵρεσεως, παρ' ὅλη τήν ἀναγωγή στήν ἀθληση καὶ τό θάνατο τοῦ Ἡρακλέους, πού κατέστη τό μυθικό πρότυπο τοῦ κυνικοῦ βίου.

Στήν ἀπόφαση τῆς δλοκαυτώσεως ἐπέδρασαν ἀσφαλῶς ἐντονώτερες παρορμήσεις:

Ο ἐπαινέτης τοῦ Πρωτέως Θεαγένης παρομοιάζει τόν διδάσκαλό του μέ τούς Βραχμᾶνες στήν ἀσκηση τῆς καρτερίας (§ 25). Ἡ ἔξυμοιώση δέν εἶναι σχῆμα λόγου καὶ βέβαια δέν θά γινε χωρίς τή συναίνεση τοῦ δασκάλου. Εἶναι ἀπόλυτα φυσικό νά ἐπηρεάστηκε ὁ Περεγρῖνος ἀπό τή νοοτροπία τῶν ἀσκητῶν τῆς Ἰνδίας ὅταν μαθήτευε²⁵ στήν Αἴγυπτο ὑπό τόν Ἀγαθόβουλο, τόν περιώνυμο κήρυκα τοῦ αὐστηροῦ Κυνισμοῦ: Εἶναι χαρακτηριστικό πώς ὁ Λουκιανός εἰσάγει στό διάλογο *Τόξαρις* (§ 27) τόν νεαρό Δημήτριο τόν Σουνιέα, πού ὑπομένει τήν ἀσκησιν τήν κυνικήν ὑπὸ τῷ *Ροδίῳ* ἐκείνῳ σοφιστῇ κι ὕστερα κατευθύνεται πρός τήν Ἰνδική παρὰ τοὺς Βραχμᾶνας (§ 34). Ἀν εύσταθεῖ ὁ ταυτισμός τοῦ «Ροδίου σοφιστῆ» μέ τόν Ἀγαθόβουλο δέν εἶναι παράτολμη ἡ εἴκασία τοῦ Dudley²⁶ ὅτι ὁ νεαρός Δημήτριος χρησίμευσε ώς σύνδεσμος τοῦ Αἴγυπτιώτη κυνικοῦ μέ τούς Βραχμᾶνες. Ἐξ ἄλλου ή Ἡ Ἀλεξάνδρεια, ή δεύτερη μετά τή Ρώμη μεγαλούπολη τῆς

²⁴ Πρβ. DILL, ὁ.π., σ. 356, σημ. 3 (γιά τούς στωικούς). H. BROECKER, *Animadversiones ad Plutarchi libellum*, Περὶ εὐθυμίας, Bonn, 1954, σ. 177-8. M. ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ, *Πλούταρχεια*, Ἀθῆναι, 1971, σ. 27 (= *Φιλολογικά Μελετήματα*, Ἀθῆναι, 1976, σ. 216) κ.ἄ. Ὁ μαθητής τοῦ Μουσωνίου Εὑφράτης μέ τή συγκατάθεση τοῦ Ἀδριανοῦ πῆρε²⁷ τό κώνειο ἐθελοντής καὶ διὰ τό γῆρας καὶ διὰ τήν νόσον (*Δίων Κάσσ.*, 69, 8).

²⁵ Μεταξύ τῶν ἑτῶν 140 καὶ 150 μ.Χ. (πρβ. BAGNANI, ὁ.π. (σημ. 11), σ. 112).

²⁶ A. DUDLEY, *A History of Cynicism*, London, 1937, σ. 175, σημ. 3. Ἐνδοιασμούς διατυπώνει ὁ A. M. HARMON, ὁ.π. (σημ. 9), σ. 149, σημ. 1.

αὐτοκρατορίας²⁷, ἔγινε χοάνη δεισιδαιμονιῶν καὶ τοῦ ἀνατολίτικου μυστικισμοῦ. Τά ύπερτερα φυλετικά στοιχεῖα ('Ελληνες, 'Εβραιοί, Αἰγύπτιοι) ἦταν σέ καθημερινή ἐπαφή μέ τό συρφετό ἀλλοδαπῶν ἐμπόρων, ἐπισκεπτῶν κλπ., ἀνάμεσα στούς ὁποίους ὑπῆρχαν καὶ Ἰνδοί²⁸. Οἱ πύλες βέβαια τῆς Ἰνδικῆς εἶχαν ἀνοίξει ἀπό αἰῶνες μέ τήν προέλαση τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἀρχαῖοι γραμματολόγοι ἀπένεμαν τό προβάδισμα τῆς φιλοσοφίας στούς Βραχμᾶνες-Γυμνοσοφιστές²⁹, ὅπως στούς Μάγους, Χαλδαίους κ.ἄ. «βαρβάρους».

Μνημονεύονται ἀκόμα καὶ ὄνόματα 'Ελλήνων φιλοσόφων (Δημοκρίτου, Πύρρωνος κ.ἄ.)³⁰, πού εἶχαν προσωπική ἐπαφή μέ τούς ἀπόμακρους ἀσκητικούς διανοούμενους.

Κυρίως ὅμως ἡ καρτερία τῶν Βραχμάνων, πού ἐκδηλώνεται μέ τόν ἐκούσιο ἀφανισμό στίς φλόγες³¹, διατρανόθηκε πανηγυρικά στήν τελευτή τοῦ Καλάνου — τοῦ «φυσιολόγου» ἀσκητῇ ἀπό τά Τάξιλα, πού παραβαίνοντας κοινὸν ἔθος τῶν ἔκει φιλοσόφων³² ἀκολούθησε τήν αὐλή τοῦ Ἀλεξάνδρου κατά τήν ἐπιστροφή του στήν Περσία, ὅμως ἀρρώστησε στούς Πασαργάδες (πρώτη φορά στά ἐβδομήντα του χρόνια) καὶ πῆρε τήν ἀπόφαση νά τερματίσει τή ζωή του «διά πυρός», ἀκολουθώντας τὸν πάτριον νόμον³³, γιά ν' ἀποφύγει ἀλλαγή στήν πρόσθεν δίαιταν³⁴. Οἱ παρακλήσεις τοῦ στρατηλάτη³⁵ δέν μετέβαλαν τή στάση του. Κατόπιν αὐτοῦ ἐκδόθηκε βασιλική ἐντολή νά τιμηθῇ ὁ καιόμενος φιλόσοφος ἀπό σύσσωμο τό στρατό³⁶ μέ παράταξη, πολεμικές ἰαχές καὶ νικητή-

²⁷ Πρβ. Δίωνα Χρυσ., 32, 35. 'Ο πληθυσμός της κατά τόν 2ο μ.Χ. αἰ. ὑπολογίζεται τουλάχιστον σέ πεντακόσιες χιλιάδες (βλ. R. L. FOX, *Pagans and Christians*, Harmondsworth, 1986, σ. 47). Στό πλῆθος οὐκ δλίγον (§ 9) τῶν Κυνικῶν δί Δίων ἀποδίδει εὐθύνες γιά τίς δχλοκρατικές ἐκδηλώσεις καὶ τήν ἐξυχρείωση τῶν ήθῶν.

²⁸ Δίων Χρυσ., 32, 40.

²⁹ Διογ. Λαέρτ., I, 1 καὶ 9· πρβ. Λουκ., Δραπ., 6.

³⁰ Διογ. Λαέρτ., 9, 7, 35 καὶ 9, 11, 61 ἀντίστοιχα.

³¹ «Seit Alexanders Zügen in Aller Munde» κατά τόν J. BERNAYS (*Lucian und die Kyniker*, Berlin, 1879, σ. 59).

³² Στράβ., 15, 1, 68 [717].

³³ Στράβ., 15, 1, 64 [715]· Πλουτ., Ἀλέξ., 69, 7. Πρβ. Διοδ. Σικελ., 17, 107, 5: ὁ δὲ Κάρανος (sic) ἀκολουθήσας τοῖς ἴδιοις δόγμασι. 'Ο Μεγασθένης (Στράβ., 15, 1, 68 [718]) ἀναιρεῖ αὐτή τήν ἀποψη (ἐν τοῖς φιλοσόφοις οὐκ εἶναι δόγμα ἔαντονς ἐξάγειν τούς δὲ ποιοῦντας τοῦτο νεανικοὺς κρίνεσθαι).

³⁴ Ἀρριαν., Ἀνάβ., 7, 3, 1. Κατ' ἄλλη παραλλαγή (Διόδ. Σικελ., 17, 107, 2) ἀπεφάσισε τήν αὐτοκτονία ὡς τό τέλειον τῆς εὐδαιμονίας ἀπειληφώς.

³⁵ Στράβ., 15, 1, 68 [717]· Διόδ. Σικελ., 17, 107· Ἀρριαν., Ἀνάβ., 7, 3, 2.

³⁶ Ἀρριαν., Ἀνάβ., 7, 3, 5.

ρια σαλπίσματα. Τήν ἐντυπωσιακή τελετουργία, πού ἔκτυλίχθηκε κοντά στά Σοῦσα, ἔξιστόρησαν στά ἔργα τους αὐτόπτες μάρτυρες και ἀξιωματοῦχοι τοῦ Ἀλεξάνδρου (λ.χ. ὁ ναύαρχος Νέαρχος, ὁ «σωματοφύλαξ» τοῦ ἡγεμόνα Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ὁ πρώην μαθητής τοῦ κυνικοῦ Διογένη και ἀρχικυβερνήτης τοῦ βασιλιᾶ Ὁνησίκριτος, ὁ εἰσαγγελεὺς (ἀρμόδιος ἐπί τῆς ἔθιμοτυπίας) Χάρης ὁ Μυτιληναῖος, ὁ ιστοριογράφος Ἀριστόβουλος ἀπό τήν Κασσάνδρεια και, λίγο ἀργότερα, ὁ ἴνδικολόγος πρεσβευτής τοῦ Σελεύκου 1ου Μεγασθένης).

‘Η ἀπήχηση ὅμως τοῦ συμβάντος παρέμεινε ζωηρή στούς ἐπόμενους αἰῶνες χάρη στίς ἀναδημοσιεύσεις τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων (Κλειτάρχου, Στράβωνος, Διοδώρου τοῦ Σικελιώτη, Πλουτάρχου, Ἀρριανοῦ, Ἀθηναίου, Αἰλιανοῦ), πού συνήθως διαφωνοῦν σε λεπτομέρειες³⁷ τῆς τελετῆς ἡ στήν ἀποτίμηση τῶν ἐλατηρίων τῆς πράξεως τοῦ Καλάνου. Στήν *Ιστορική Βιβλιοθήκη* τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτη διασώζονται ἀντιφατικές ἀντιδράσεις αὐτοπτῶν μαρτύρων τῆς σκηνῆς (17, 107, 5): τῶν δὲ παρόντων οἱ μὲν μανίαν αὐτοῦ κατέγνωσαν, οἱ δὲ κενοδοξίαν ἐπὶ καρτερίᾳ, τινὲς δὲ τὴν εὑψυχίαν καὶ τὴν τοῦ θανάτου καταφρόνησιν ἔθαύμασαν. Παρόμοιες εἶναι και οἱ ἀντιδράσεις στό ἐγχείρημα τοῦ Πρωτέως στήν Ὁλυμπίᾳ, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ λίβελλος τοῦ Λουκιανοῦ. Ἀπέναντι σέ παθιασμένους ὀπαδούς οἱ ὄρθιολογιστές ἡ ἀδιάφοροι χλευάζουν τήν κενοδοξία τοῦ αὐτόχειρος³⁸.

Σ’ εὐρύτερα πάντως στρώματα ὁ Κάλανος ἐντυπάθηκε ὡς σύμβολο παρρησίας και τόλμης ἀπέναντι στή βίᾳ, τόν πόνο και τόν θάνατο.

Σχετικά μέ τά ἵδεολογικά κίνητρα τοῦ Πρωτέως, εἰδικώτερα, εἶναι χαρακτηριστικό πώς ὁ Κάλανος, κατά τήν παραλλαγή πού διέσωσε ὁ Κικέρων³⁹, ἀνεβαίνοντας στήν πυρά θριαμβολογεῖ ὅτι φεύγει ἀπό τή ζωή σάν τόν Ἡρακλέα: «*O praeclarum discessum*, *inquit, «e vita, cum ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus excesserit».*

Στήν Ἀλεξάνδρεια τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. ὁ Ἰουδαῖος Φίλων στό

³⁷ Πρβ. *Στράβ.*, 15, 1, 68 [717-8] (ἀνομολογία τῶν συγγραφέων).

³⁸ *Λουκ.*, *Περεγρ.*, 25.

³⁹ *De Divinat.*, 1, 47.

ἔργο του *Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον εἶναι ἐλεύθερον* (§ 14)⁴⁰ μνημονεύει τόν Ἰνδό σάν ὑπόδειγμα ἥθους ἀδουλάτου καί μάλιστα παραθέτει —προφανῶς ψευδεπίγραφη⁴¹— ἐπιστολή του ἀπευθυνθεῖσα πρός τόν Ἀλέξανδρο.

Στίς ἀπειλές τῆς βίαιης ἀπαγωγῆς του ἀπό τήν Ἰνδία ὁ Γυμνοσοφιστής φέρεται ὅτι ἀπαντᾷ: *πῦρ μεγίστους τοῖς ζῶσι σώμασι πόνους καὶ φθορὰν ἔργαζεται· τούτου ὑπεράνω ἡμεῖς γινόμεθα, ζῶντες καόμεθα. Οὐκ ἔστι βασιλεὺς οὕτε ἄρχων, ὃς ἀναγκάσει ἡμᾶς ποιεῖν ἀ μὴ προαιρούμεθα.*

Στόν ἐντυπωσιασμό τῶν ἐπερχομένων γενεῶν ἀσφαλῶς συνέβαλαν ποικίλα συγκινησιακά στοιχεῖα πλούτιζοντα τίς ἐκάστοτε ἀναδημοσιεύσεις, ὡς λ.χ. ἡ μεταφορά τοῦ Καλάνου μέ φορεῖο λόγῳ ἀδυναμίας του νά βαδίσει ἢ νά ἴπτεύσει· ἡ ὅψη του στεφανωμένου καί ὑμνοῦντος τούς θεούς⁴² τά θυμιάματα, πού σκορπίζονται πάνω στά ξύλα, ἐνῶ τά χρυσά καί ἀσημένια κύπελλα⁴³, πού προσάγονται ὡς κτερίσματα, θά χαριστοῦν⁴⁴ ἀπό τόν ἵδιο στούς συνοδούς του· ἡ δωρεά τοῦ βασιλικοῦ ἵππου, πού θά τόν μετέφερε, στόν φιλομαθῆ ἀκροατή του Λυσίμαχο⁴⁵. τέλος, οἱ ἀποχαιρετισμοί, ἡ Ἱεροπραξία τῆς ἀφιερώσεως προσφερομένου θύματος πού ὁ ἵδιος ἐφαρμόζει στόν ἔαυτό του⁴⁶, καί ἡ δυσοίωνη πρόρρησή του⁴⁷ πάς σύντομα θ' ἀνταμώσει τόν Ἀλέξανδρο στή Βαβυλώνα.

΄Αλλ’ ἡ κορυφαία στιγμή τοῦ δράματος, ὅπου συγκλίνουν οἱ ποικίλες παραλλαγές, ὑπῆρξε ἡ ἀκινησία τοῦ Ἰνδοῦ κατά τήν ἔξε-

⁴⁰ Βλ. F. H. COLSON, *Philo*, 1941, LCL, 9, σ. 62 κ.έξ., καὶ R. HERCHER, *Epistolographi Graeci*, Parisiis, 1873, σ. 192. Πρβ. AMBROS., *Ep.*, 37, 34.

⁴¹ KROLL, λ. *Kalanos*, RE, 20 (1919), στ. 1545. H. BERVE, *Das Alexanderreich auf prosopogr. Grundlage*, München, 1926, 2, σ. 188.

⁴² *Ἀρριαν.*, *Ἀνάβ.*, 7, 3, 3.

⁴³ Καί ὁ Περεγρίνος (§ 36) ἥτει λιβανωτὸν.

⁴⁴ Ἡ δωρεά συνάδει μέ τήν Ἰνδική ἐθιμοτυπία (βλ. A. HILLEBRANDT, *Der freiwillige Feuertod in Indien und die Somaweihe*, SBAW, 1917, 8 Abt., σ. 4 σημ. 3); πρβ. BERVE, ὄ.π. (σημ. 41), σ. 187, σημ. 2.

⁴⁵ “Ἐνα τῶν «σωματοφυλάκων» τοῦ Ἀλεξάνδρου, γνωστόν γιά τά φιλοσοφικά του ἐνδιαφέροντα (΄*Ἀρριαν.*, *Ἀνάβ.*, 7, 3, 4: *Λυσιμάχῳ χαρίσασθαι, τῶν τινι θεραπευόντων αὐτὸν ἐπὶ σοφίᾳ*).

⁴⁶ Πλουτ., *Ἀλέξ.*, 69, 6: *κατασπείσας ἔαυτὸν καὶ τῶν τριχῶν ἀπαρξάμενος*. Ο γνωστός ἀπό τόν “Ομηρο (Γ., 273· Τ, 254· ξ, 422) θρησκευτικός τύπος ἀποτελεῖ καί Ἰνδικό ἔθος (βλ. HILLEBRANDT, ὄ.π. (σημ. 44), BERVE, ὄ.π. (σημ. 41), J. R. HAMILTON, *Plutarch, Alexander (A Commentary)*, Oxford, 1969, σ. 192).

⁴⁷ Πρβ. *Κικέρωνα*, *De Divinat.*, I, 47, καὶ VAL. MAX., 1, 8 ext. 10.

λιξη τῆς καύσεως: κατακλιθεὶς καὶ συγκαλυψάμενος οὐκ ἐκινήθη τοῦ πυρὸς πλησιάζοντος, ἀλλ’ ἐν φ κατεκλίθη σχήματι, τοῦτο διατηρῶν ἐκαλλιέρησεν ἔαυτὸν (Πλουτ., Ἀλεξ., 69, 7). ”Αλλες ἀφηγήσεις ἀπεικονίζουν τὸν Κάλανο καθισμένο⁴⁸ νά ύπομένει τὴν ὄλοκαύτωσην: π.χ. Στράβων, 15, I, 65 (κατά τή μαρτυρία τοῦ ’Ονησικρίτου): ὑπαλειψάμενον δὲ καὶ καθίσαντα ἐπὶ τὴν πυρὰν ὑφάψαι κελεύειν ἀκίνητον δὲ καίεσθαι· πρβ. Λουκιανό, Δραπ., 7: οὐδέν τοῦ σχήματος ἢ τῆς καθέδρας ἐντρέποντες.

‘Η παραπάνω περιγραφή παρουσιάζει ἐκπληκτική φραστική δομοιότητα μέ τήν ἔκθεση τελετουργικῆς αὐτοκτονίας βουδιστῆ μοναχοῦ ἀπό τή Σαϊγκόν (στίς 11 Ιουνίου 1963): «For ten minutes, as the flames roared... Thich Quang Duc sat motionless, without a cry of pain, his hands folded in his lap... Finally the monk fell backward, his fire-blackened legs kicking convulsively for several minutes. Then he was still⁴⁹».

Στό ἔβδομο βιβλίο τῆς ’Αναβάσεως δ ’Αρριανός ἐπισφραγίζει τή λεπτομερή του ἔκθεση περὶ Καλάνου μέ τό ἐπόμενο ἐπιμύθιο, πού ἔρμηνεύεται ἀπό τὸν Nissen (*Rhein.Mus.*, 43 (1888) 254) ὡς εύμενής ὑπαινιγμός στήν πράξη τοῦ Πρωτέως, πού πρέπει νά ἥταν μᾶλλον πρόσφατη (’Ανάβ., 7, 3, 6): *κρατερόν τέ ἐστι καὶ ἀνίκητον γνώμη ἀνθρώπινη ὅ, τι περ ἐθέλει ἐξεργάσασθαι.* ’Εκ διαμέτρου ἀντίθετος ὑπαινιγμός θεωρεῖται ἡ γνώμη τοῦ συγχρόνου του περιηγητῆ Παυσανία (6, 8, 4), πού γράφοντας γιά τὸν ἀνδριάντα τοῦ νικηφόρου (456 π.Χ.) παγκρατιστῆ Τιμάνθους ἀποδίδει τή μετέπειτα αὐτοπυρπόληση τοῦ ἀθλητῆ σέ παράκρουση: ὁπόσα δὲ ἦδη τοιαῦτα ἐγένετο ἐν ἀνθρώποις ἢ καὶ ὑστερόν ποτε ἐσται, μανία μᾶλλον ἢ ἀνδρεία νομίζοιτο ἀν κατά γε ἐμήν γνώμην.

V

‘Η ἐπανάληψη τῆς πράξεως τοῦ Καλάνου στήν ’Αθήνα⁵⁰ τό 19

⁴⁸ Στήν περιοχή τῆς τερατολογίας ἀσφαλῶς ἀνήκει ἡ παραλλαγή στόν Αἴλιανό (Ποικίλ. Ιστορ., 2, 5, 6): ὁ δὲ περιληφθεὶς ὑπὸ τῆς φλογὸς ἀτρέπτως είστηκει, καὶ οὐ πρότερον ἀνετράπη πρὶν ἢ διελύθη..

⁴⁹ T. MAITLAND — ST. WEISS, Raising the Stakes (The Vietnam Experience), Boston 1982, σ. 72-75.

⁵⁰ R. BERNHARDT, Athen, Augustus und die Eleusinischen Mysterien, AM, 90 (1975), σ. 233-237· D. KIENAST, Augustus (Princeps und Monarch), Darmstadt, 1982, σ. 375.

π.Χ. — ὅσως μάλιστα παρουσίᾳ τοῦ Ὀκταβιανοῦ⁵¹ — ἀνανέωσε τή φήμη τῆς Ἰνδικῆς «καρτερίας»: ‘Ο Ζάρμαρος (ἢ Ζαρμανοχηγάς) — πού ὡς πρέσβυς τοῦ ἡγεμόνα του Πώρου (ἢ Πανδίονος) ἐξεπλήρωσε μέ αὖλους δύο τῇ διπλωματική ἀποστολή του⁵² στή Σάμο, ὅπου συνάντησε τόν Αὔγουστο — ἦρθε ὕστερα στήν Ἀθήνα, μυήθηκε στά Ἐλευσίνια μυστήρια (ἐτεροχρονισμένα γιά νά μετάσχει γιά τήν ἐποπτεία καί ὁ αὐτοκράτορας)⁵³ κι ἀπεφάσισε νά τερματίσει πιά τή ζωή του «κατά τόν πάτριον νόμον». Μέ ἀλειμμένο⁵⁴ τό κορμί του καί φορώντας μόνο ἔνα ζῶμα ἔπεσε γελώντας πάνω στήν πυρά.⁵⁵ ‘Ο Στράβων ἀντλεῖ τίς σχετικές πληροφορίες του ἀπό τόν Νικόλαο τόν Δαμασκηνό, πού διευκρινίζει ὅτι μερικοί Ἰνδοί προκρίνουν τέτοιο τρόπο αὐτοκτονίας πάνω στή δυστυχία τους ζητώντας ἔτσι «ἀπαλλαγήν τῶν παρόντων», ἄλλοι ὅμως — καί μέσα σ’ αὐτούς ἥταν καί ὁ Ζάρμαρος — ἐπ’ εὐπραγίᾳ· ἀπαντα γὰρ κατά γνώμην πράξαντα μέχρι νῦν ἀπιέναι δεῖν μή τι τῶν ἀβουλήτων χρονίζοντι συμπέσοι. ‘Η ἐπιγραφή πού χαράχτηκε στό μνῆμα τοῦ Γυμνοσοφιστῆ ἐκφράζει τήν πίστη του στόν ἀπαθανατισμό του, πού ἐξασφάλιζε μέ τή σωματική του ἐκμηδένιση:

Ζαρμανοχηγάς Ἰνδὸς ἀπό Βαργόσης κατὰ τὰ πάτρια Ἰνδῶν
ἔθη ἔαντὸν ἀπαθανατίσας κεῖται.

‘Η εὐφροσύνη⁵⁶ τοῦ Ζαρμάρου καθώς ρίχνεται στίς φλόγες πηγάζει ἀκριβῶς ἀπό τή βεβαιότητα τῶν Βραχμάνων γιά καλύτερη καί ἀγνότερη ζωή⁵⁷, ὅπως βεβαιώνει ὁ Δάνδαμις (κατά τόν

⁵¹ Πρβ. Δίωνα Κάσσου, 54, 9, 10: εἴτε καὶ ἐς ἐπίδειξιν τοῦ τε Αὔγουστου καὶ τῶν Ἀθηναίων — καὶ γὰρ ἐκεῖσε ἥλθεν (= ὁ Αὔγουστος).

⁵² Πρβ. *Monumentum Ancyranum*, E. DIEHL, *Res Gestae Divi Augusti (Kleine Texte)*, VI, 31 (λατιν.) = XVI, 31 (ελλην.) καί P. A. BRUNT - J. M. MOORE, Oxford, 1967/1984, σ. 54-55, 73-74.

⁵³ Δίων Κάσσου, 54, 9, 10: τῶν μυστηρίων καίπερ οὐκ ἐν τῷ καθήκοντι καιρῷ, ὡς φασι, διὰ τὸν Αὔγουστον καὶ αὐτὸν μεμυημένον γενομένων. Δέν ἐπαληθεύεται ὁ ἴσχυρισμός τοῦ O. KERN, (λ. *Mysterien*, RE, 16.2 (1935), σ. 1255) ὅτι ὁ Αὔγουστος ὑπέδειξε τήν ἀναβολή τῶν μυστηρίων «damit sie ein sonderbarer und Heiliger namens Zarmaros noch mitmachen könnte».

⁵⁴ Τήν ἵδια προετοιμασία ἔκαναν καί παλαιότερα (*Στράβ.*, 15, 1, 65 [716] = Ὁνησίκριτος FGrH 134, F 17: ἐξάγειν ἔαντὸν διὰ πυρός, νήσαντα πυράν, ἐπαλειψάμενον δὲ..).

⁵⁵ Στράβ., 15, 1, 73 [720]: καὶ δὴ καὶ γελῶντα ἀλέσθαι γυμνὸν λίπ' ἀληλιμμένον ἐν περιζώματι ἐπὶ τήν πυράν.

⁵⁶ Πρβ. τόν POMPONIUS MELA (ἐπί Κλαυδίου) γιά τούς σοφούς τῆς Ἰνδικῆς πού αὐτοπυρπολοῦνται *daeti et cum gloria* (*Chorograph.*, 3, 65).

⁵⁷ Πρβ. HILLEBRANDT, ὁ.π. (σημ. 44): «die Hoffnung auf Brahmans Himmel».

ίστοριογράφο Μεγασθένη), Στράβ., 15, 1, 68 [718]): ἀποθανών δὲ ἀπαλλάξαιτο τῆς τετρυχωμένης ἀπὸ γήρως σαρκὸς μεταστὰς εἰς βελτίω καὶ καθαρώτερον βίον.

Τό μνημεῖο τοῦ πυρποληθέντος Γυμνοσοφιστῆς μέ τήν προσηγορία «τοῦ Ἰνδοῦ» διατηρεῖται ἀκόμα κι ἐπιδεικνύεται κατά τόν 2ο μ.Χ. αἱ., ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος (Ἀλεξ., 69, 8), πού — ως γνωστόν — πέρασε πολλά χρόνια στήν Ἀθήνα, ἐκπαιδευόμενος ἡ μελετώντας, κι ἀργότερα πολιτογραφήθηκε στή δεύτερη πατρίδα του ὃς φυλέτης τῆς Λεοντίδος. Θά ἦταν ἐπομένως ἄτοπο νά ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Περεγρῖνος, πού ἀπό τό 152-3 μ.Χ. κατοικεῖ σχεδόν μονίμως στήν Ἀθήνα, ἀγνόησε τήν ἵπαρξη τοῦ μνημείου τοῦ Ζαρμάρου ἡ ἀδιαφόρησε γιά τήν ίστορία τοῦ Γυμνοσοφιστῆς καί τό ἐντυπωσιακό του τόλμημα. Ἀντιθέτως, τό ζωηρό ἐνδιαφέρον του θά τοῦ ὑπαγόρευε ἡ τάση του πρός τό μυστικισμό τῶν Βραχμάνων, πού πίστευαν τὸν μὲν ἐνθάδε βίον ὃς ἀν ἀκμὴν κυμένων εἶναι, τὸν δὲ θάνατον γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασιν⁵⁸.

Ίσως στήν ἕδια πνευματική ἀτμόσφαιρα ἐντάσσεται καί ἡ τελευταία μετονομασία⁵⁹ τοῦ κυνικοῦ σέ Φοίνικα (Περεγρ., 27), ἐφόσον βέβαια δέν εἶναι πλάσμα⁶⁰ τοῦ ἀνελέητου βιογράφου του. Ὁ ἴσχυρισμός⁶¹ ὅτι ὁ θρῦλος τῆς ἀποτεφρώσεως τοῦ Ἰνδικοῦ ὄρνεου, πού ἀναγεννιέται ἀπό τήν τέφρα του, ἦταν μᾶλλον πρόσφατος κατά τό χρόνο συντάξεως τοῦ λιβέλλου —ἄρα δέν εὐσταθεῖ τό νόημα, πού δίνει στήν ἐπωνυμία ὁ Λουκιανός⁶²— ἀναιρεῖται μέ τήν προσθήκη παλαιοτέρων μαρτυριῶν⁶³, πού ἐπισημαίνονται σέ στίχους ποιητῶν τοῦ 1ου μ.Χ. αἱ., ὅπως τοῦ Στατίου (*Silv.*, 2, 4: *senio nec fessus inertis scandet odoratos Phoenix felicior ignes*) καὶ τοῦ Μαρτιάλη (*Epigr.*, 5, 7: *Assyrios renovant incendia nidos / una decem quotiens saecula vixit avis*).

⁵⁸ Σύμφωνα μέ τή μαρτυρία τοῦ Μεγασθένη (Στράβ., 15, 1, 59 [713]).

⁵⁹ Σχετικά μέ τή σημασία τῆς ἐπωνυμίας Πρωτεύς βλ. H. HORNSBY, ὁ.π. (σημ. 15), σ. 75-76.

⁶⁰ Τοῦτο δέν ἀποκλείεται κατά τόν SCHWARTZ, Lucien de Samosate, ὁ.π. (σημ. 4), σ. 105.

⁶¹ SCHWARTZ, ὁ.π., σ. 104.

⁶² Περεγρ., 27: ὅτι καὶ Φοίνιξ τό Ἰνδικὸν ὄρνεον ἐπιβαίνειν πυρᾶς λέγεται πορρωτάτω γήρως προβεβηκώς.

⁶³ Βλ. EDSMAN, ὁ.π. (σημ. 6), σ. 182 κ.ξ.

’Από τή στιγμή, πού διαρασμένος κυνικός ἔδραίωσε τήν πεποίθηση στόν μεταθανάτιο ἀφηρωισμό του ώς ἔπαθλο τῆς «ἡράκλειας» ἀσκήσεως, δέν ἦταν ἄστοχη ἡ ἔξομοιώση του μέ τόν Φοίνικα, πού θύμιζε ἄλλωστε τήν καύση τῶν Βραχμάνων καί μέ τήν αὐτοκρατορική ἀποθέωση κατέστη ἔμβλημα παλιγγενεσίας καί αἰωνιότητας.

VI

’Από τά παραπάνω ἐκτεθέντα συνάγεται ὅτι κατά τό τελευταῖο τουλάχιστον στάδιο τῆς ἔξελικτικῆς πορείας τοῦ Πρωτέως, ἵδιαίτερα μάλιστα στήν ἀπόφαση τῆς ἐπιδεικτικῆς ὀλοκαυτώσεως, συνέτειναν ἀποφασιστικά οἱ ἐπόμενοι παράγοντες:

α) Ὡς μυθική κι ἔξιδανικευμένη μορφή τοῦ Ἡρακλέους, πού ἔξι ἀρχῆς στάθηκε τό πρότυπο τῶν Στωικῶν καί Κυνικῶν ὅχι μόνο μέ τούς ἄθλους του στήν ἐπιδίωξη τῆς ἀρετῆς ἄλλα καί ώς «πυρίκαυστος» ἥρωας πάνω στήν Οἴτη⁶⁴.

β) Ὡς στωικο-κυνική παράδοση γιά τό προνόμιο, κι ἐνίστε καθῆκον, τῶν ἀνθρώπων ἔξάγειν ἔαυτοὺς καί τά παραδείγματα φιλοσόφων, πού πραγμάτωσαν τίς ὑποθῆκες τους ώς αὐτόχειρες.

γ) Ὡς μυστικισμός τῆς Ἀνατολῆς καί ἡ πεποίθηση στή μεταθανάτια εὐδαιμονία σέ συνάρτηση μέ τήν ἐντυπωσιακή «καρτερία» τοῦ Καλάνου καί τοῦ Ζαρμάρου κατά τήν ὀλοκαύτωση.

Στήν ἀποτελεσματικότητα τῶν ἀνωτέρω παραγόντων, φυσικά, συνέβαλε καί ὁ χαρακτήρας τοῦ Πρωτέως καθώς καί ἡ ἐπιρροή τῶν λαϊκῶν, ἰδίως, μαζῶν πού δημιουργοῦσαν τίς προϋποθέσεις γιά τήν ἀνάδειξη καί κατοπινή λατρεία θείων ἀνδρῶν. Ὡς πρός τό χαρακτῆρα του ἔχουμε δύο σχεδόν ἀντιμαχόμενες ἐκτιμήσεις: α) τήν ἀγαθή ἐντύπωση, πού ἀπεκόμισε ὁ Aulus Gellius ἀπό τίς συχνές ἀκροάσεις του στό φτωχόσπιτο τοῦ Περεγρίνου (*in quodam tugurio extra urbem*)⁶⁵ δηλ. ἐνός «σοβαροῦ καί συνεποῦ ἀνθρώπου» —ἀπό τόν δοποῖο ἄκουσε ὁ Ἰδιος «ἀφέλιμα καί ὑψηλά διδάγματα»— ταυτόχρονα ὅμως αὐστηροῦ διδασκάλου, πού ἐπι-

⁶⁴ R. HIRZEL, *Der Selbstmord*, AfRW, 11 (1908), σ. 283.

⁶⁵ *Noct. Attic.*, 12, 11, 1.

κρίνει δημοσίᾳ Ρωμαϊού ἀκροατή (γιατί στέκεται ἀδιάφορος καὶ χασμουριέται) ἀδιαφορώντας ὃν ὁ νεαρός προέρχεται ἀπό τήν ἀριστοκρατική τάξη τῶν ἱππέων⁶⁶, β) τήν εἰκόνα⁶⁷ τοῦ φιλολοίδορου κυνικοῦ ἀκραίων τάσεων, πού ὅχι μόνο ἀντιπολιτεύεται τίς ἐπίσημες ἀρχές καὶ ὑποδαυλίζει ἔνοπλη ἔξέγερση στήν Πελοπόννησο, ἄλλα καὶ χλευάζει προσωπικά τὸν αὐτοκράτορα Ἀντωνίνο τὸν Εύσεβη πραότατον αὐτὸν καὶ ἡμερώτατον εἰδὼς (*Περεγρ.*, 18), ἔξυβρίζει τὸν εὐεργέτη τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων Ἡρώδη τὸν Ἀττικό⁶⁸ (§ 19) γιά τήν ὑδροδότηση τῆς Ὁλυμπίας καὶ ἐπιτιμᾶ τὸν πρώην συσπουδαστή του Δημώνακτα, ὅτι δέν φέρεται σάν κυνικός⁶⁹ (*Δημᾶναξ, οὐ κυνᾶς*) γιά νά πάρει ὅμως τήν ἀπάντηση ἀπό τὸν πνευματώδη καὶ εὐπροσήγορο φιλόσοφο πῶς ή διαγωγή τοῦ Πρωτέως δέν εἶναι ἀνθρώπινη (*Περεγρῖνε, οὐκ ἀνθρωπίζεις*).

‘Ως πρός τή συμβολή τοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος στή δημιουργία «θείων ἀνδρῶν», πού ἐπιβάλλουν τήν αὐθεντία τους καὶ ἀνταμείβονται μέθρησκευτικές τιμές, εἶναι διδακτικό τό σχόλιο τοῦ Λουκιανοῦ (*Περεγρ.*, 13), παρ’ ὅλο πού ἐντοπίζεται στήν εὐδοκίμηση τοῦ Περεγρίνου μέσα στήν κοινωνία τῶν Χριστιανῶν τῆς Παλαιστίνης: ἦν τοίνυν παρέλθη τις εἰς αὐτοὺς γόης καὶ τεχνίτης ἀνθρωπος καὶ πράγμασι χρῆσθαι δυνάμενος, αὐτίκα μάλα πλούσιος ἐν βραχεῖ ἐγένετο ἴδιώταις ἀνθρώποις ἐγχανών. Τοῦτο ἀσφαλῶς εὐσταθεῖ γιά τύπους πολυμήχανους, πού ἐκμεταλλεύονται τήν εὐπιστία τῶν ἀφελῶν, ὅπως στήν περίπτωση τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀβωνοτειχίτου. Ἡ ἐπιβολή τοῦ Πρωτέως στούς φανατισμένους ἀκολούθους του ἐπήγαζε ἀπό διαφορετικές ἴδιότητες⁷⁰.

Τίς διαδοχικές ἐναλλαγές ἰδεολογίας (καὶ ἵσως καὶ τήν αὐτοχειρία) τοῦ Πρωτέως ἔρμηνεύει ὁ E. R. Dodds⁷¹ ὡς ἐκδηλώσεις

⁶⁶ *Aulus Gellius, Noct. Attic.*, 8, 3: *quem in modum et quam severe increpuerit audientibus nobis Peregrinus philosophus adolescentem Romanum ex equestri familia, stantem segnem et assidue oscitantem...* Δυστυχῶς μόνο οἱ τίτλοι τῶν κεφαλαίων τοῦ 8ου βιβλίου ἔχουν περισσωθῆ.

⁶⁷ ‘Οπως βέβαια τήν προβάλλει, τελείως μεροληπτικά, ὁ Λουκιανός.

⁶⁸ Πρβ. *Φιλοστρ., Βίοι σοφ.*, 2, 563-564. ‘Ο Φιλόστρατος, πάντως, ἔξαίρει τήν τόλμη τοῦ Πρωτέως: ἦν μὲν γάρ τῶν οὕτω θαρραλέως φιλοσοφούντων ὁ Πρωτεὺς οὗτος, ὡς καὶ ἐς πῦρ ἔαυτὸν ἐν Ὁλυμπίᾳ ρῆψαι.

⁶⁹ *Λουκ.*, *Δημᾶναξ*, 21.

⁷⁰ Πρβ. P. LABRIOLLE, *La réaction païenne*, Paris, 1934, σ. 101 κ.ἄ.

⁷¹ E. R. DODDS, *The Greeks and the Irrational*, Berkeley-London, 1951 (1973), σ. 253, 267-8: «turned from his sins first to Christianity...» (σ. 253), «this need was rooted in a family situation... the sinister rumour that Peregrinus was a parricide» (σ. 268).

αἰσθημάτων ἐνοχῆς καί μετανοίας γιά τίς «άμαρτίες» του. Ἐτσι τόν ἔξομοιώνει μέ τόν δεισιδαίμονα στά Ἡθικά τοῦ Πλουτάρχου (168D), πού ἔξω κάθηται σακκίον ἔχων ἡ περιεζωσμένος ράκεσι ρυπαροῖς, πολλάκις δὲ γυμνός ἐν πηλῷ κυλινδούμενος ἔξαγορεύει τινὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ καὶ πλημμελείας. Ὁ παραλληλισμός εἶναι ἀτυχῆς, ὅχι μόνο διότι τά λεγόμενα νεανικά ἐγκλήματα, πού προσάπτονται στόν Περεγρῖνο ἀπό τόν Λουκιανό —πάντοτε ἀνωνύμως καί ἀορίστως— σταχυολογοῦνται ἀπό τό ἀπόθεμα τυποποιημένων ψύγων, πού μεταχειρίζεται ἡ σοφιστική ρητορεία, ἀλλά κυρίως διότι τά χαρακτηριστικά τοῦ δεισιδαίμονος (κατά Πλούταρχο) ἀπουσιάζουν ἀπό τόν μαχητικό «ἀντιστασιακό», πού ὑποδαυλίζει τά πλήθη καὶ προκαλεῖ τούς ἴθυνοντες ἡ (ὑπό ἄλλην ἰδιότητα) διδάσκει τήν ἀποφυγή τῶν ἀμαρτημάτων «ὅχι ἀπό τόν φόβο τιμωρίας ἡ ὀνείδους ἀλλ’ ἀπό ζῆλο τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ συναίσθηση καθήκοντος», ὅπως σημειώνει ὁ Gellius⁷².

Ἄναρωτιέται ὅμως κανείς ἂν ἡ πολύχρονη συμβίωση μέ τούς χριστιανούς⁷³ καί ἀνάληψη ποιμαντικῶν καθηκόντων στήν παλαιστινιακή ἐκκλησία δέν ἄφησε ἀνεξίτηλα βιώματα, πού —ἔστω καὶ ὑποσυνείδητα— ἐπηρέασαν τή μετέπειτα πορεία τοῦ Πρωτέως ὡς τήν ἀπόφαση νά πυρποληθῇ. Ἡ ἐμμονή τῶν χριστιανῶν στήν πίστη τους καὶ ἡ περιφρόνηση τοῦ θανάτου ἥταν κοινή διαπίστωση «ἐθνικῶν» συγγραφέων καὶ Ρωμαίων ἀξιωματούχων τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ.⁷⁴ καὶ προβάλλονται στά κείμενα τῶν «μαρτυρίων», πού γνωστοποιοῦνται στούς πιστούς.

Στίς ἐπιστολές του ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Ἰγνάτιος, πού θά ἐκτελεσθῇ (γύρω στό 117 μ.Χ.) στό ρωμαϊκό ἀμφιθέατρο εὔχεται νά γίνει θηρίων βορά, δι’ ὃν ἐνεστίν θεοῦ ἐπιτυχεῖν. Καὶ διευκρινίζει παραστατικώτερα τή σκέψη του (*Ρωμ.*, 4, 1-2): *Σῖτός εἴμι Θεοῦ καὶ δι’ ὁδόντων θηρίων ἀλήθομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὐρεθῶ τοῦ Χριστοῦ... ὀναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἡτοιμασμένων... πῦρ καὶ σταυρὸς θηρίων τε συστάσεις, ἀνατομαί, διαιρέσεις, σκορπισμοὶ ὁστέων... κακαὶ κολάσεις τοῦ διαβόλου ἐπ’ ἐμέ*

⁷² *Noct. Attic.*, 12, 11, 3 («iusti honestique studio et officio»).

⁷³ Τό διάστημα εἶναι ἀπροσδιόριστο (120-140 μ.Χ., BAGNANI, δ.π. (σημ. 11), σ. 112).

⁷⁴ Πρβ. *Plin.*, *Epist.*, 10, 96· *Ἐπίκτ.*, *Διατρ.*, 4, 7, 6· *Μάρκ.* *Αὐρήλ.*, 11, 3· *Λουκ.* *Περεγρ.*, 13 (καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου καὶ ἐκμεόντες αὐτοὺς ἐπιδιδάσιν).

έρχεσθωσαν ἵνα Χριστοῦ ἐπιτύχω. (§ 5, 2).

Τέσσερις περίπου δεκαετίες ἀργότερα ὁ ἀποδέκτης τῶν τελευταίων ὑποθηκῶν τοῦ Ἰγνατίου ἐπίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος ὑπομένει τό μαρτύριο τῆς πυρᾶς ὑπό τίς ἰαχές τῶν θεατῶν στό κατάμεστο στάδιο τῆς πόλεως,⁷⁵ ἀφοῦ ἀψήφησε τούς ἐκβιασμούς τοῦ ἀνθυπάτου.

Ἄσφαλῶς ὁ Περεγρῖνος ἐγνώριζε λεπτομέρειες ἀπό τήν καταδίκη τοῦ Ἰγνατίου καὶ τῇ χαρὰ τῆς μαρτυρίας⁷⁶, πού διαπνέει τίς ἐπιστολές του. Ἐπίσης δέν ἀποκλείεται νά ἐνημερώθηκε —παρ’ ὅλο πού ἀποξενώθηκε ἀπό τήν Ἑκκλησία— γιά τό τέλος τοῦ Πολυκάρπου⁷⁷. Ὁπωσδήποτε, στά μέσα τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ., ἦταν πασίγνωστη στούς «εθνικούς» ἡ ἐθελοθυσία τῶν ἀθλητῶν τῆς νέας πίστεως —ἄν ἥθελε νά τούς συναγωνισθῇ στήν «καρτερία»— πού ἐπιδείκνυαν ἀναληγηστά τῶν συμβαινόντων⁷⁸ ἀπέναντι στήν ἐλπίδα καὶ ἐποχὴν τῶν πεπιστευμένων καὶ ὄμιλίαν πρὸς Χριστὸν⁷⁹. Οἱ περιπτώσεις ἦταν τόσο πολλές ὡστε ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος⁸⁰ νά τίς αἰτιολογεῖ ὡς κενή ἀντίδραση στήν ἔξουσία (κατὰ γιλὴν παράταξιν) καὶ θεατρική ἐπίδειξη ἄσχετη πρός τά κίνητρα τοῦ σοβαροῦ φιλοσόφου (λελογισμένως καὶ σεμνῶς... καὶ ἀτραγόδως), πού προετοιμάζεται νά πεθάνει.

Τό τέλος τοῦ Περεγρίνου τροφοδότησε τήν περίφοβη φαντασία τῶν ἀφελῶν μέ σημεῖα καὶ τέρατα, πού συνώδευσαν δῆθεν τήν καύση του, γιά τήν ἐπινόηση καὶ διάδοση τῶν ὁποίων ὁ Λουκιανός διατείνεται πώς εἶναι ὁ ἴδιος ὑπεύθυνος. Ἔτσι ἔξουδετερώνει κάθε ἄλλη ἔρμηνεία.

Μίνως Μ. ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ

Ἐρεχθίου 25
117 42 Ἀθήνα

⁷⁵ Εὐσέβ., Ἐκκλησ. Ἰστορία, 4, 15, 36-39 = MUSURILLO, *The Acts of the Christian Martyrs*, Oxford, 1972 (1979), Μαρτυρ. Πολυκ., 15-16.

⁷⁶ Πρβ. Εὐσέβιο, Ἐκκλησ. Ἰστ., 5, 1, 34.

⁷⁷ Χρονολογεῖται μᾶλλον μεταξύ 156 καὶ 159 μ.Χ. (MUSURILLO, ὁ.π., σ. XIII).

⁷⁸ Μαρτ. τῶν ἐν Λουγδούνῳ τελειωθ. (MUSURILLO, ὁ.π., σ. 66, § 19).

⁷⁹ MUSURILLO, ὁ.π. (σημ. 75), σ. 80, § 56.

⁸⁰ Εἰς ἑαντ., 11, 3.